

Beknopte inhoudsopgave

Leeswijzer	9
Hoofdstuk 1. Inleiding	15
1.1 Voorbereiden op het functioneren in de 21e-eeuwse maatschappij	15
1.2 Laaggeletterdheid	17
1.3 Ontwikkeling geletterdheid	20
1.4 Algemene aanwijzingen stimulering geletterdheid	21
1.5 Samenhang mondelinge taalvaardigheid en geletterdheid	25
Hoofdstuk 2. Doelgericht stimuleren van de 21e-eeuwse geletterdheid	31
2.1 Domeinen 21e-eeuwse geletterdheid	31
2.2 De ontwikkeling en stimulering van de 21e-eeuwse geletterdheid	33
2.3 Werken aan geletterdheid binnen onderzoekend en ontwerpend leren	38
2.4 Het belang van woordenschat voor de ontwikkeling van geletterdheid	41
2.5 Problemen signaleren en voorkomen	42
Hoofdstuk 3. Leesplezier, boekoriëntatie en verhaalbegrip	53
3.1 Doelen 'Leesplezier, boekoriëntatie en verhaalbegrip'	53
3.2 Ontwikkelingsfasen: van voorlezen naar zelf lezen	54
3.3 Voorlezen als vast ritueel	55
3.4 Wat lees je voor?	62
3.5 Hoe lees je voor?	65
3.6 Andere routines dan voorlezen	72
3.7 Voorleesactiviteiten in de voorschoolse periode	78
3.8 Voorleesactiviteiten op de basisschool	84
Hoofdstuk 4. Functies van schrift	111
4.1 Doelen 'Functies van schrift'	111
4.2 Van kennismaking naar functioneel lezen en schrijven	113
4.3 Functionele activiteiten thuis en in de kinderopvang	120
4.4 Functies van schrift op de basisschool	128

Hoofdstuk 5. Taalbewustzijn en alfabetisch principe	151
5.1 Doelen 'Taalbewustzijn en alfabetisch principe'	152
5.2 Afbakening van dit domein voor geletterdheid	153
5.3 Stimulering taal-, klank- en letterbewustzijn bij peuters	159
5.4 Stimulering taalbewustzijn en alfabetisch principe in groep 1, 2 en 3	165
5.5 Lezen en schrijven in groep 3	196
Hoofdstuk 6. Digitale geletterdheid	213
6.1 Doelen 'Digitale geletterdheid'	213
6.2 Het opgroeiende kind in een digitale omgeving	218
6.3 Doelgericht werken aan de digitale vaardigheden	222
6.4 Digitale apparatuur en educatief materiaal	228
6.5 Stimulering digitale geletterdheid in de voorschoolse periode	234
6.6 Stimulering digitale geletterdheid in de onderbouw basisschool	238
Hoofdstuk 7. Geletterdheid in hoeken	253
7.1 Doelen in hoeken per domein	253
7.2 Mogelijkheden voor geletterdheid in de hoeken	255
7.3 Geletterdheid in speelzones: voorschoolse educatie	258
7.4 Geletterdheid in de hoeken: onderbouw basisschool	264
7.5 De (voor)lees-/boekenhoek	267
7.6 De schrijfhoek	275
7.7 De letter-/cijferhoek	281
7.8 De luister-/muziekhoeke	287
7.9 De huishoeke	292
7.10 De bouwhoeke	295
7.11 De ontdekhoeke en de zand- en/of watertafel	296
7.12 Samenhang hoeken geletterdheid	299
Hoofdstuk 8. Stimulering geletterdheid het hele jaar door	309
8.1 De eerste weken van het schooljaar	311
8.2 Introductie routines 'Geletterdheid'	312
8.3 Feesten door het jaar heen	319
8.4 De seizoenen	323
8.5 Feesten op vaste dagen in het jaar	340
8.6 Feesten op wisselende dagen in het jaar	357

Bijlage: **Wat staat er op de website?**

369

Dankwoord

371

Leeswijzer

Handboek en website

Bij dit handboek hoort de website liefdevoorletters.swpbook.com. Het boek is de basis; de website biedt per onderwerp actuele verbreding, verdieping en aanvullingen zoals praktijkvoorbeelden en lesmateriaal. (Zie verder *Bijlage: Wat staat er op de website?*, blz. 369.)

Samenvatting van de hoofdstukken

Hoofdstuk 1 en 2

We moeten alle kinderen optimaal voorbereiden op hun deelname aan de maatschappij. Het risico op laaggeletterdheid moet wezenlijk verkleind worden. Hoe doen we dat? Dit staat centraal in de inleiding (hoofdstuk 1). Vervolgens komt in hoofdstuk 2 aan de orde hoe je met dit handboek doelgericht de 21^e-eeuwse geletterdheid stimuleert.

Hoofdstuk 3 t/m 6

In elk hoofdstuk staat een domein 'Geletterdheid' centraal. We geven de doelen binnen dat domein en beschrijven welke stimulering relevant is. Voor elk domein is er een onderverdeling gemaakt tussen de voorschoolse periode en de onderbouw van de basisschool. Onder voorschoolse periode verstaan we de tijd waarin een kind van 0 tot en met 3 jaar thuis of bij een gastouder/onthaalouder is, ofwel de kinderopvang bezoekt. Met de onderbouw basisschool duiden we groep 1 tot en met 3 aan. De domeinen zijn met een pictogram en een kleur aangegeven.

Hoofdstuk	Domein	Pictogram	Kleur
3	Leesplezier, boekoriëntatie en verhaalbegrip		groen
4	Functies van schrift		blauw
5	Taalbewustzijn en alfabetisch principe		oranje
6	Digitale geletterdheid		roze

Hoofdstuk 7 en 8

In hoofdstuk 7 bespreken we hoe geletterdheid in de kinderopvang en in de onderbouw basisschool dagelijks in speelzones en hoeken aan bod kan komen. Hoofdstuk 8 geeft activiteiten geletterdheid voor het hele schooljaar, vooral voor terugkerende feesten en speciale dagen.

De website

Per onderwerp of activiteit is middels een pictogram een verwijzing in het boek opgenomen naar de website. Op de website vind je deze pictogrammen terug. Per hoofdstuk is daar een inhoudsopgave opgenomen met onder elk soort verwijzing het kopje of de tekst uit het boek, voorzien van het bladzijdennummer. Daardoor kun je snel vanuit het boek vinden wat je zoekt, maar ook vanuit de website het bijbehorende boekdeel gemakkelijk (terug)vinden.

Welke verwijzing staat er in het boek?	Waar verwijst het naar?	Wat staat er op de website?
	Doelen	Doelen, ingedeeld per doelgroep: <ul style="list-style-type: none">· voor aanvang groep 1 (dreumesen en peuters);· eind groep 2 (kleuters);· eind groep 3 (schoolkind).
	Praktijkvoorbeeld	Praktijkvoorbeelden met een actueel aspect: een bepaald boek of website is het uitgangspunt.
	Boeken- en/of sitetips	Boekentips en/of links. Het gaat globaal om: <ul style="list-style-type: none">· materiaal dat specifiek gebruikt kan worden bij de beschreven activiteit: kinderboeken, digitale prentenboeken, versjes, liedjes, filmpjes en ander inspirerend aanvullend materiaal op het web;· handige tips, aanwijzingen of achtergrondinformatie over dat specifieke onderwerp.
	Lesmateriaal	Lesmateriaal, bijvoorbeeld: <ul style="list-style-type: none">· pictogrammen om functioneel te gebruiken;· een liedje/versje/opdracht met picto's ondersteund;· woordkaarten voor letterspelletjes;· een brief om een bepaalde routine te starten;· een onaf gedicht bij een feestdag.
	Eindnoten	Eindnoten per hoofdstuk: Dit zijn de noten met cijfers in de tekst. Het gaat om bronvermeldingen, soms met toelichting.

De homepage van de website

LIEFDE VOOR LETTERS EN LEZEN
EXTRA MATERIAAL

WELKOM

INHOUDSOPGAVE BOEK

HOOFDSTUK 1
Inleiding

HOOFDSTUK 2
Doelgericht stimuleren van de 21e-eeuwse geletterdheid

HOOFDSTUK 3
Laatplezier, boekoriëntatie en verhaalbegrip

HOOFDSTUK 4
Functies van schrift

HOOFDSTUK 5
Taalbewustzijn en alfabetisch principe

HOOFDSTUK 6
Digitale geletterdheid

HOOFDSTUK 7
Geletterdheid in hoeken

HOOFDSTUK 8
Stimulering geletterdheid het hele jaar door

Welkom op de website van *Liefde voor letters en lezen*

(Deze website hoort bij *Liefde voor letters en lezen, Handboek stimulering geletterdheid (0-7 jaar)*.)

Heeft u aanvullingen of belangrijke actuele informatie? Mail dan naar: marketing@mailswp.com of gebruik het contactformulier

Leeswijzer

Hoofdstuk 1 en 2

We moeten alle kinderen optimaal voorbereiden op hun deelname aan de maatschappij. Het risico op laaggeletterdheid moet wezenlijk verkleind worden. Hoe doen we dat? Dit staat centraal in de inleiding (hoofdstuk 1). Vervolgens komt in hoofdstuk 2 aan de orde hoe je met dit handboek doelgericht de 21e-eeuwse geletterdheid stimuleert.

Hoofdstuk 3 t/m 6

In elk hoofdstuk staat een domein 'Geletterdheid' centraal. We geven de doelen binnen dat domein en beschrijven welke stimulering relevant is. Voor elk domein is er een onderverdeling gemaakt tussen de voorschoolse periode en de onderbouw van de basisschool. Onder voorschoolse periode verstaan we de tijd waarin een kind van 0 tot en met 3 jaar thuis of bij een gastouder/onthaalouder is, ofwel de kinderopvang bezoekt. Met de onderbouw basisschool duiden we groep 1 tot en met 3 aan. De domeinen zijn met een pictogram en een kleur aangegeven. Deze pictogrammen en kleuren komen steeds terug, bijvoorbeeld ook in de (tussen)doelen op de website.

Hoofdstuk 7 en 8

In hoofdstuk 7 bespreken we hoe geletterdheid in de kinderopvang en in de onderbouw basisschool dagelijks in speelzones en hoeken aan bod kan komen. Hoofdstuk 8 geeft activiteiten geletterdheid voor het hele schooljaar, vooral voor terugkerende feesten en speciale dagen.

Domeinen
Klik op de afbeelding om hem te vergroten

Hoofdstuk	Domein	Pictogram	Kleur
3	Taalbewustzijn en alfabetisch principe		groen
4	Functies van schrift		blauw
5	Taalbewustzijn en alfabetisch principe		oranje
6	Digitale geletterdheid		roze

Pictogrammen

Per onderwerp of activiteit is middels een pictogram een verwijzing in het boek opgenomen naar deze website. Hier vind je deze pictogrammen terug. Per hoofdstuk is een inhoudsopgave opgenomen met onder elk soort verwijzing het kopje of de tekst uit het boek, voorzien van het paginanummer. Daardoor kun je snel vanuit het boek vinden wat je zoekt, maar ook vanuit de website het bijbehorende boekdeel gemakkelijk terugvinden.

Verantwoording boekentips

We hebben gekozen voor een groot aanbod van boeken met veel variatie, passend bij de doelgroep van de betreffende activiteit. Verhalen moeten in een mooie, rijke taal zijn geschreven waardoor ze veel mogelijkheden bieden voor de woordenschatuitbreiding en de ontluiting van de literaire competentie.

Verantwoording sitetips

Op internet vind je allerlei informatie die je nodig hebt in je (digitale) onderwijs: gratis digitale taal- en klankspelletjes, boekentips per thema, digitale prentenboeken, teveel om op te noemen. Op het websitedeel van *Liefde voor letters en lezen* zijn we daarom absoluut niet volledig. Dat is ook niet mogelijk: dagelijks breiden websites zich uit. Vandaar dat we voor een praktische invulling hebben gekozen: we bieden wat je nodig hebt om op inspirerende wijze de activiteiten uit te voeren, zonder dat je tijdrovend het internet hoeft af te zoeken. We hopen hiermee de werkdruk van professionals te verlagen. Het tijdrovende zoekwerk naar bruikbaar materiaal bij activiteiten is voor de lezer-gebruiker van het handboek *Liefde voor letters en lezen* al gedaan.

Opbrengstgericht werken aan (tussen)doelen

De (tussen)doelen zijn als volgt ingedeeld:

- (Tussen)doelen voor aanvang groep 1: de kinderen die 4 jaar zijn en in groep 1 instromen zouden deze doelen behaald moeten hebben.
- (Tussen)doelen eind groep 2: kinderen die naar groep 3 gaan, zouden deze doelen behaald moeten hebben.
- (Tussen)doelen eind groep 3: kinderen die naar groep 4 gaan, zouden deze doelen behaald moeten hebben.

Een overzicht van alle (tussen)doelen is in hoofdstuk 2 opgenomen bij 'Observatie en toetsing', boek b2: 42.

Inleiding

1.1	Vorbereiden op het functioneren in de 21 ^e -eeuwse maatschappij	15
1.2	Laaggeletterdheid	17
	Een risico van 1 op de 10	17
	Wat is laaggeletterdheid?	17
	Factoren van belang bij taalachterstand	17
	Oorzaken laaggeletterdheid	18
	<i>Achtergrondsituaties</i>	18
	<i>Een laaggeletterd milieu</i>	18
	Aanpak laaggeletterdheid	19
	<i>Interventies</i>	19
	<i>Preventie door interventie: verminderen taalachterstand</i>	19
	<i>VVE-programma's: voor- en vroegschoolse educatie</i>	19
	<i>Leesbevorderingsprojecten</i>	20
1.3	Ontwikkeling geletterdheid	20
	Stadia geletterdheid	20
	<i>Ontluikende geletterdheid</i>	21
	<i>Beginnende geletterdheid</i>	21
	<i>Gevorderde geletterdheid</i>	21
1.4	Algemene aanwijzingen stimulering geletterdheid	21
	Een verrijkende, geletterde omgeving	21
	De rol van de professionele begeleiders	22
	Een stimulerende interactie met de ouders	22
	Activiteiten om de lees- en schrijfmotivatie te bevorderen	23
	<i>Een grote en gevarieerde collectie boeken en teksten aanbieden, zowel fictie als non-fictie</i>	23

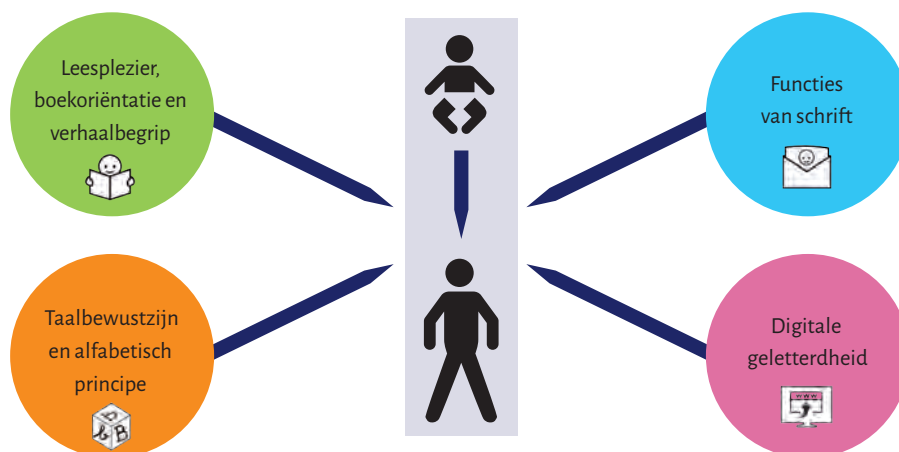
<i>Verskillende manieren van lezen en kijken stimuleren</i>	24
<i>Kinderen betrekken bij schrijven</i>	24
<i>Speciale activiteiten organiseren of eraan meedoen</i>	24
<i>Landelijke activiteiten in de klas centraal zetten en deelnemen aan leesbevorderingsprojecten</i>	24
<i>Posters over boeken maken of reclameposters van boeken ophangen</i>	24
<i>Abonnementen aanbieden</i>	24
1.5 Samenhang mondelinge taalvaardigheid en geletterdheid	25
Woordenschat en woordgebruik	25
Vertelvaardigheid	25
Luisteren	25
Gesprekjes voeren	26
Mening uiten en vragen stellen	26

Doelgericht stimuleren van de 21^e-eeuwse geletterdheid

We onderscheiden vier domeinen 21^e-eeuwse geletterdheid waarbinnen doelen gedefinieerd zijn. Per domein geven we in de komende hoofdstukken praktische ideeën en doelgerichte activiteiten, gericht op de ontwikkeling van de geletterdheid (0 tot 7 jaar). Hier komt slechts een korte beschrijving van elk domein aan de orde. Vervolgens maken we duidelijk hoe onderzoekend en ontwerpend leren deel uitmaken van de stimulering geletterdheid in dit boek. Daarna gaan we dieper in op het aspect ‘woordenschat’ dat met de ontwikkeling van geletterdheid verweven is. Tot slot komt het signaleren en aanpakken van specifieke problemen aan de orde, hoe je daarop kunt reageren om problemen te ondervangen en welke extra stimulering je kunt geven.

2.1 Domeinen 21^e-eeuwse geletterdheid

Leesplezier, boekoriëntatie en verhaalbegrip

‘Leesplezier’ en ‘Boekoriëntatie en verhaalbegrip’ zijn nauw met elkaar verweven.¹ Voorlezen is de belangrijkste activiteit. Veel (voor)leesplezier geeft het kind leesmotivatie en dit is onontbeerlijk voor het latere lezen en schrijven. Als functionele lezer en schrijver heeft het kind daarnaast veel basiskennis nodig over hoe er gelezen en geschreven wordt, hoe de opbouw en structuur van een tekst kunnen zijn en op welke manier er inhoud wordt overgebracht. Ook leesconventies horen daarbij: kinderen worden zich ervan bewust dat je boeken bijvoorbeeld van voor naar achter leest, bovenaan de bladzijde begint en regels van links naar rechts leest. Activiteiten binnen het domein ‘Leesplezier, boekoriëntatie en verhaalbegrip’ zijn op al deze aspecten gericht; interactief voorlezen en verwerkingsactiviteiten zijn daartoe de belangrijkste middelen.

Functies van schrift

In het domein ‘Functies van schrift’ staat de functionele relatie tussen gesproken en geschreven taal centraal. Door dagelijks bezig te zijn met activiteiten rondom geschreven taal leren kinderen het beginsel van lezen en schrijven: dat een gesproken woord kan worden opgeschreven en dat een opgeschreven woord gelezen en uitgesproken kan worden. Daarnaast moeten kinderen de functie van allerlei ‘schrift’ in verschillende situaties leren herkennen en zelf ‘schrift’ functioneel gebruiken. Het gaat daarbij om de functie van bijvoorbeeld informatieve boeken, boodschappenbriefjes, recepten, logo's, symbolen, pictogrammen en tekeningen.

Schrift

Onder schrift verstaan we alles wat visueel een boodschap overbrengt, dus betekenis heeft: tekst, letters, cijfers, maar ook logo's, symbolen, krabbels, tekeningen en zelfs foto's.

Taalbewustzijn en alfabetisch principe

Onder taalbewustzijn wordt verstaan dat kinderen kunnen nadenken en praten over allerlei vormen van taal. Dat betekent voor jonge kinderen dat ze bijvoorbeeld enig conceptueel begrip krijgen van wat een verhaal, rijmpje, liedje, zin, woord of letter is. Voor het leren lezen zijn binnen het taalbewustzijn de ontwikkeling van het klankbewustzijn (auditieve discriminatie, auditieve analyse, auditieve synthese, rijmen) en het leren toepassen van het alfabetisch principe onontbeerlijk.

aan de orde zijn geweest. Zorg wel dat de interesse in de boekenkring blijft bestaan door regelmatig nieuwe boeken aan te bieden en bij een nieuw thema alle boeken te vervangen.

Het moet voor de kinderen duidelijk zijn dat er boekenkring is. Dat bereik je bijvoorbeeld door de boekenkrat in het midden van de kring te zetten of een pictogram op te hangen. Spreek van tevoren een teken af waarop de boekenkring wordt afgerond en de boeken weer netjes, volgens gemaakte afspraken, terug worden gelegd.

Als je de boekenkring aan het begin van de dag plant, kun je daarbij ook ouders inschakelen. Ouders mogen dan plaatsnemen in de boekenkring. Een ouder nodigt enkele kinderen uit. Samen zoeken ze een boekje uit dat de ouder vervolgens voorleest.

Stel in de boekenkring ook af en toe denkvragen waardoor kinderen 'out of the box' dus creatief moeten denken (een 21^e-eeuwse vaardigheid), bijvoorbeeld:

- 'Wat kun je *niet* met een boek doen?'
- 'Het einde van dit verhaal is ... Kun je daar een ander verhaal bij bedenken dat hetzelfde afloopt?'
- 'Wat zijn de overeenkomsten tussen deze boeken?' (bij twee totaal verschillende boeken)

De verteltas

De verteltas is een aantrekkelijke tas die je zelf of met de ouders samen maakt. Daarin zitten een kwalitatief goed prentenboek en allerlei extra materiaal dat met dat boek te maken heeft.

Wat kan er in een verteltas zitten?

- Een prentenboek;
- Een cd met de audiotekst;
- Een informatief boek aangaande het thema;
- Werkbladen en spelletjes met betrekking tot het verhaal;

- Poppen (knuffels of vinger- en handpoppen) die bij het boek horen;
- Verkleedkleden;
- Attributen uit het boek;
- Een brief voor de ouders met de bedoeling van de verteltas;
- Instructiebladen om de ouders inspiratie te geven hoe de materialen te gebruiken;
- Een schriftje waarin ouders en kinderen hun ervaringen kwijt kunnen.

Verteltas 'Monkie': De inhoud van deze verteltas bestaat uit het boek *Monkie* (van Dieter en Ingrid Schubert), een handpop, aap, knuffeldoekje, drie spelletjes, een fotoboekje en een cd met liedjes erop. De map bevat schriftelijke uitleg over de spelletjes en de teksten van de liedjes.

De verteltas is bedoeld om het thuis lezen en voorlezen te promoten. Sommige ouders lezen uit zichzelf regelmatig voor, anderen zelden of nooit. Voor beide groepen is de verteltas een uitstekend middel om het (voor)leesplezier te bevorderen, wat ten goede komt aan alle doelen binnen het domein 'Leesplezier, boekoriëntatie en verhaalbegrip'.

Heb je een groep met veel nieuwkomers? Kies dan voor een verteltas met een boek zonder tekst, zoals 'Monkie'. Je stimuleert daarmee niet alleen ouderbetrokkenheid: je biedt deze ouders ook de mogelijkheid het verhaal in hun moedertaal te vertellen.

Ontwerp in kleine kring de reclameposter waarop de voorstelling of tentoonstelling wordt aangekondigd. Bespreek welke tekst en cijfers waar moeten komen. Laat de kinderen de poster in de schrijfhoek maken (door stempelen, schrijven of tekenen naar een voorbeeld van de tekst, plaatjes uit tijdschriften te gebruiken, de poster mooi te versieren).

Activiteiten die opgebouwd kunnen worden

De activiteiten die in deze paragraaf beschreven worden, zijn bedoeld om te introduceren binnen een actueel thema in de klas en op te bouwen, waarbij het doel 'Functies van schrift' steeds centraal blijft staan. We geven suggesties voor die opbouw.

Wat leer je ervan en wat kun je ermee?

Benodigheden

- geschikte non-fictieboeken met een grote variatie aan onderwerpen, bijvoorbeeld:
 - over geboorte en doodgaan
 - over sterren en planeten
 - met proefjes voor kleuters
 - knutselboeken
 - kookboeken
- hoepels om de boeken te sorteren
- pictogrammen die naar de hoeken verwijzen

Bouw deze activiteit op door te herhalen en uit te breiden.

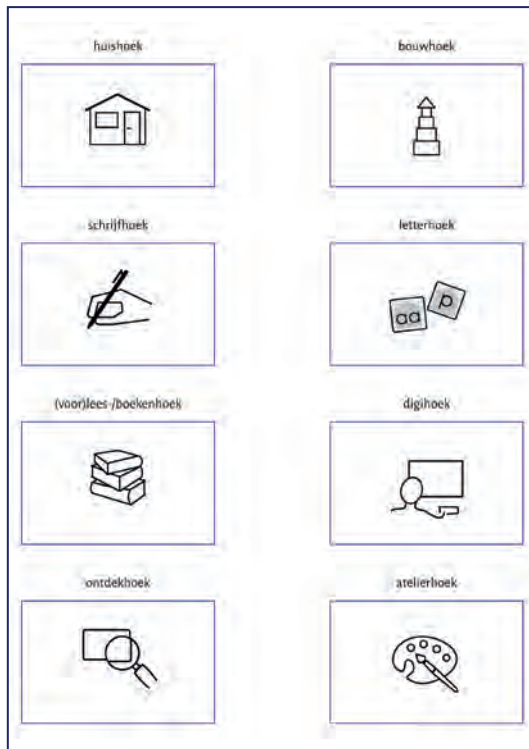
1. Start de eerste keer met niet te veel boeken; neem er bijvoorbeeld van elke categorie één. Leg de boeken overzichtelijk in het midden van de kring. Vraag wat de kinderen allemaal zien op de kaften van de boeken. Bespreek elk boek door de titel voor te lezen en een paar bladzijden te laten zien: 'Waar gaat het boek over?' Gebruik voor het beter bekijken van de boeken een coöperatieve werkvorm: maak heterogene groepjes van drie of vier kinderen. Elk groepje kiest een boek om te bekijken. Wat vinden de kinderen van het boek? Is het een verhaal? Wat zou je met dat boek kunnen doen? Laat daarna in de grote kring over elk boek vertellen en ga er dieper op in. Stimuleer met vragen die gericht zijn op de functie van het boek, bijvoorbeeld bij een kookboek: 'Hoe kun je dat boek gebruiken? Wat lijkt je een lekker gerecht om te maken?' En bij een boek met proefjes: 'In welke hoek zouden we dat boek nu het beste kunnen gebruiken? Welk proefje zou je willen doen?'
2. Voeg de boeken toe in de boekenkring zodat iedereen ze nog eens kan bekijken.
3. Leg behalve de boeken ook hoepels in het midden van de kring. Gebruik evenveel hoepels als hoeken waarin de boeken gebruikt worden. Herhaal hoe je de boeken kunt gebruiken. Vertel dat het handig is om te zien in welke hoek je een boek kunt gebruiken. Sorteert samen met de kinderen: welke boeken horen bij elkaar omdat je ze in dezelfde hoek gebruikt? Bespreek hoe

je die boeken kunt markeren; bijvoorbeeld met verschillende kleuren post-its en bij elke hoek de overeenkomende kleur of met pictogrammen. Leg bij de hoepel met boeken de betreffende kleur of het pictogram van die hoek. Als de hoeken al een bepaald pictogram hebben, kunnen die natuurlijk gebruikt worden. De kinderen kunnen ook per functie een pictogram ontwerpen.

Voorbeelden van functioneel gebruik van boeken in de klas:

- een verhalend prentenboek kan gebruikt worden in de (voor)lees-/boekenhoek;
- een kinderkookboek kan in de huishoek worden gebruikt, bij het 'koken';
- een knutselboek kan in de atelierhoek dienst doen om iets te gaan maken;
- een boek over bouwwerken kan gebruikt worden om iets na te bouwen in de bouwhoek.

Lesmateriaal 4.4: Pictogrammen functie van boeken in hoeken

Bespreek ook dat sommige boeken in verschillende hoeken gebruikt kunnen worden, bijvoorbeeld ook in de digihoek omdat het interessant is om meer over het onderwerp op te zoeken.

Heb je veel kinderen met een Arabische achtergrond in de groep? Oefen extra in spelvorm het auditief onderscheiden van /a/ <-> /aa/, /e/ <-> /ee/, /i/ <-> /ie/, /o/ <-> /oo/, /u/ en /uu/.

Besteed met de oudste kleuters of kinderen in groep 3 (bij de herhaling van bekende letters) extra aandacht aan klanken die lastig te onderscheiden zijn. Denk aan d <-> t, v <-> f en z <-> s. Ga daarbij altijd uit van de beginklank in klankzuivere woorden.

Het is belangrijk om fonologische en fonemische aspecten cyclisch als routine aan bod te laten komen: dat is effectiever.¹¹ Je kunt daar bijvoorbeeld de klankkast voor gebruiken (zie: *De klankkast: een routine fonologisch en fonemisch bewustzijn*, blz. 174).

Rijmactiviteiten met kleuters

Rijmen is belangrijk voor de ontwikkeling van de fonologische en fonemische vaardigheden. Kies een versje of liedje uit dat bij het thema past en schrijf dit groot op een vel papier of zet het op het digibord, eventueel ondersteund met tekeningetjes (picto's). Door een tekst niet alleen te horen, maar ook te zien worden kinderen zich bewust van bepaalde tekstkenmerken. Het samen bekijken van de tekst leidt ertoe dat kinderen spontaan allerlei ontdekkingen doen over geschreven taal. Ze zien dat bepaalde letters steeds terugkomen, dat sommige woorden kort en andere woorden lang zijn, dat rijmwoorden eindigen op dezelfde letters of dat woorden beginnen met dezelfde letter(s).

In eerste instantie staan de betekenis en de beleving van het versje of liedje centraal. Maak die beleving nog levendiger door het gebruik van een attribuut. Na een paar keer komen leesbegrippen als woord, zin, hoofdletter en punt bijvoorbeeld ter sprake en kun je klanken aan letters (laten) koppelen. Je kunt ook opdrachten geven waarbij kinderen op een signaalwoord of -klank reageren, het langste/kortste woord zoeken, bekijken wat de langste zin is en hoeveel woorden die zin heeft, de letters van een kort/lang woord tellen, een bepaalde letter 'spotten' (die letter kan omcirkeld of gekleurd worden) en natuurlijk rijmwoorden zoeken.

Laat in een uitvergrote tekst steeds dezelfde uitgang van twee rijmende woorden aanwijzen en kleuren. Zo maak je het rijmen visueel.

Er zijn veel manieren om met rijm bezig te zijn in de klas. Een paar ideeën:

- *Zelfkorte opdrachtrijmpjes bedenken en die zingen*
Zing een opdracht met rijm. Zing bijvoorbeeld: 'Ho, ho – stop, stop, we ruimen nu allemaal heel snel op!', 'Zeg, hoor eens even, kikker in je bil, nu zijn we allemaal ... heel stil!' Bij dit soort gezongen opdrachtrijm kun je ook een instrument als aankondiging of begeleiding gebruiken, bijvoorbeeld een triangel, tamboerijn of blokfluit. Na een poosje laat je de kinderen zelf ook opdrachtrijmpjes bedenken en met een instrument zingen.
- *Rijmraadsels*
Ik zie, ik zie wat jij niet ziet en het rijmt op 'mal' (bal). Ra, ra, wat is het?
Het is groen en het rijmt op 'pas' (gras).
- *Rijmwerkbladen*
Er zijn veel rijmwerkbladen te vinden op internet. Je kunt ze met een klein groepje op het digibord samen maken, of geprint zelfstandig of in tweetallen laten maken. Benoem wel altijd vooraf samen de plaatjes: soms kan een plaatje door meer dan één woord aangeduid (walnoot <-> noot), soms kent het kind het woord niet actief.
- *Met rijmplaatjes in het speellokaal*

• *Kringgesprek over gebruik van digitale media*

1. Introduceer het onderwerp door een prentenboek voor te lezen waarin media een rol spelen.
2. Zet alle apparaten uit de mediahoek of digihoek in het midden van de kring of laat plaatjes van digitale apparaten zien op het digibord. Vraag aan de kinderen welke apparaten ze kennen en laat ze uitleggen hoe ze ermee omgaan. Daardoor krijg je globaal inzicht in de niveauverschillen.
3. Je kunt samen met de kinderen een woord- en beeldmap maken van de plaatjes of picto's van de digitale apparaten. Daarin wordt vastgelegd wat je met elk apparaat kunt. Op die manier kom je er ook achter welke kinderen al veel weten en kunnen.

Lesmateriaal 6.1: Picto's gebruik van digitale media

Neem in een kringgesprek over het gebruik van digitale media ook altijd 'mediawijsheid: wijs met media' mee!

Bespreek met de kinderen welke afspraken er in de klas gaan gelden. Inventariseer die ook. Schrijf bijvoorbeeld afspraken op een stuk karton in de vorm van een robot of computerscherm en hang deze in de digihoek op.

Een inventarisatie van de voorkennis is het uitgangspunt voor verdere invulling van je stimulering digitale geletterdheid.

Digitale middelen in de klas

De meeste groepen in de onderbouw basisschool beschikken over een digibord en een digihoek. Met het digibord kun je door 'modeling' allerlei digitale vaardigheden overbrengen. In de digihoek doen de kinderen digitale ervaringen op: ze ontwikkelen hun ICT-basisvaardigheden, werken onder begeleiding aan beginnende informatievaardigheden, ze maken een begin met computational thinking door te programmeren en ze kunnen in sommige gevallen wat mediawijzer worden. Het gebruik van media in de klas vereist regels en afspraken.

Regels en afspraken

Met kleuters kun je eenvoudige regels afspreken over computergebruik. Ook de ouders kun je hierbij betrekken, zodat ook thuis regels gelden die daarmee overeenstemmen. Zo kun je ouders het advies geven om hun kind te vertellen hoe lang het achter de computer mag. Je kunt ze aanraden thuis de afgesproken tijd zichtbaar te maken met een zandloper, een timer of een kookwekker. Bespreek met kleuters en groep 3-kinderen welke sites ze uitsluitend mogen bezoeken. Zet daarvan de snelkoppelingen bijvoorbeeld op het bureaublad. Door het onderwerp internetten bespreekbaar te maken, leg je de basis voor een vanzelfsprekende mediaopvoeding.²⁴

Inzet van het digibord

Welke activiteiten op het digibord hebben de ontwikkeling van digitale geletterdheid als hoofd- of neven-doel? We geven de volgende voorbeelden:

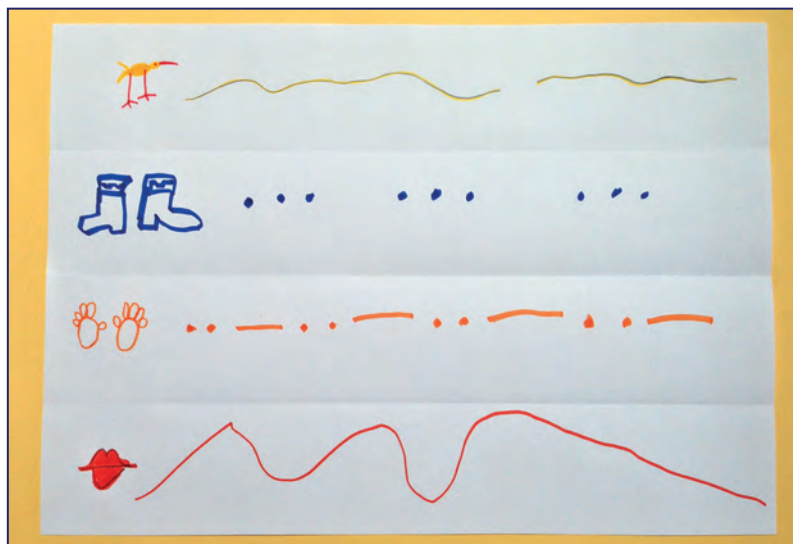
- *Informatie opzoeken*
Maak kinderen vertrouwd met de zoekmogelijkheden van internet. Willen ze iets weten? Zoek het op. Het digibord is een zeer geschikt hulpmiddel om aan een grotere groep te laten zien hoe je dat doet. Waar typ je de naam van het onderwerp of de website die je zoekt? Hoe vind je een afbeelding of video?
- *Digitaal mindmappen*
Het digibord (of een computer in de digihoek) kan worden benut voor digitaal mindmappen. Er zijn speciale online programma's (waarvoor meestal een licentie vereist is) met mindmapsoft-

De pictogrammen kunnen in de muziekhoek ook dienstdoen op een dobbelsteen: de kinderen gooien met de dobbelsteen en voeren uit wat het pictogram aangeeft.

Laat kinderen van groep 2 en 3 ook eens op een andere manier 'componeren': ze ontwerpen pictogrammen voor ritmes of klanken en geven deze op papier weer, bijvoorbeeld door het zetten van streepjes en puntjes: lang-lang-kort: — — — of kort-kort-lang: ^ ^ — — —, steeds harder: <<<< of zachter: >>>>. Aan de hand van notaties die de kinderen zelf hebben bedacht, gaan ze de muziek spelen. Ook voor deze notaties kun je een dobbelsteen gebruiken.

Voor de uitvoering van een muziekstuk is het handig om de partituur op het digibord te zetten, dan kun je eerst zelf dirigent zijn. Je wijst steeds een pictogram aan (volg de leesrichting!) en geeft

de kinderen de kans om dit in klank om te zetten. Bij gebruik van het plaatje 'zingen' (pictogram mond) kan ook nog een bekende letter opgenomen worden die aangehouden wordt. Daarna mag een kind de dirigent zijn.

Klankbewustzijn versterkt door muziek

Om het klankbewustzijn te bevorderen laat je kinderen auditief en visueel eenheden herkennen, namelijk:

- woorden in een zin;
- stukjes van een woord (klankgroepen/lettergrepen);
- klanken/letters in woorden.

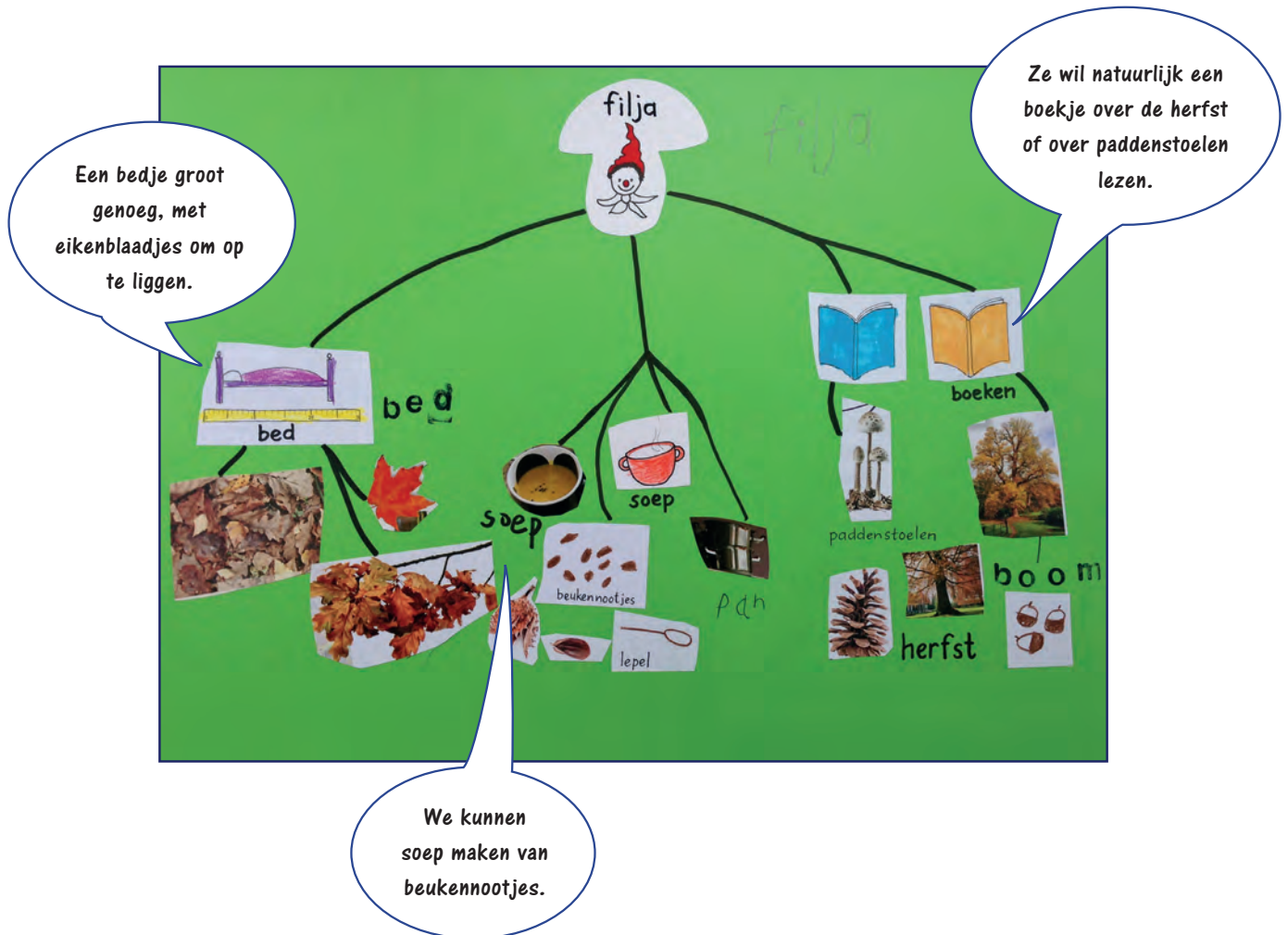
De slaginstrumentjes versterken de auditieve analyse: elke eenheid wordt met een slag aangegeven.

Auditief en visueel herkennen van eenheden

Het oefenmateriaal voor alle drie de mogelijkheden (een zin in woorden, woorden in klankgroepen en een woord in klanken opdelen) stop je gescheiden in een map. Het kan de start zijn om in de muziekhoek steeds zinnen in woorden, woorden in klankgroepen en woorden in klanken te analyseren door voor elke eenheid één keer op het slaginstrument te slaan, terwijl het woord/de klankgroep/de klank wordt gezegd.

Eetbare paddenstoelen

Benodigheden:

- A3-vel en schrijfgerei om de ideeën te inventariseren
- In het midden van de kring uitgesteld:
 - etenswaren die (koud) gebruikt kunnen worden om eetbare paddenstoelen te maken, zoals tomaten, hardgekookte eieren, beschuit, rode jam, geraspte kokos, komkommer, mayonaise, appel, wortel, plakjes salami, witte boterhammen
 - niet-eetbare dingen, zoals rood balletje, blokje lego, rietjes, onderzettertjes
- voor elk groepje: een A4-vel met drie vakken, genummerd van 1 t/m 3
- keukengereedschap: in ieder geval een snijplank, mesjes, rasp
- bordjes, bestek

Start deze activiteit na een duidelijke aanleiding, bijvoorbeeld: Kabouter Filja logeert in de klas en ze eet behalve beukenootjessoep ook heel graag verschillende soorten paddenstoelen. Laat op het digibord verschillende paddenstoelen zien. Brainstorm met de kinderen hoe je aan eetbare paddenstoelen komt. Noteer de ideeën en bespreek ze daarna één voor één. Ga in op paddenstoelen plukken in het bos: ze kunnen giftig zijn! Vraag of je kunt zien of een paddenstoel giftig is (het antwoord hierop is nee). Komen de kinderen erop om van etenswaren zelf paddenstoelvormen te maken?

Leg het materiaal klaar in het midden van de kring: 'Hoe kunnen we hiermee zelf paddenstoelen maken die wij en kabouter Filja wél mogen eten?' Laat de kinderen in groepjes bedenken hoe ze eetbare paddenstoelen kunnen maken en dit in drie stappen tekenen. Wat hebben ze nodig aan keukengerie? Dat tekenen ze erbij. Hoe wordt de paddenstoel gepresenteerd? Op een bord?

De groepjes lichten hun 'ontwerp' in de grote kring toe. Vraag of elke paddenstoel rechtop moet blijven staan op het bord of niet, of de smaken bij elkaar passen (zoet en zout) en wat kabouter Filja ervan vindt. Die vindt het er natuurlijk allemaal superlekker uitzien! De kinderen voeren vervolgens hun ontwerp uit. Als de paddenstoelen klaar zijn, kunnen ze worden gefotografeerd voor ze samen met kabouter Filja worden opgegeten! De foto's (met tekst) kunnen op het nieuwsbord (zie: *Het nieuwsbord*, blz. 136) of op de site van de school worden geplaatst.

Wat staat er op de website?

Bij dit handboek hoort de website liefdevoorletters.swpbook.com. Wat biedt deze website? Hieronder een globale beschrijving van de inhoud.

Inhoudsopgave van het boek

Op trefwoord vinden wat je zoekt

Het boek *Liefde voor letters en lezen* heeft voorin een beknopte inhoudsopgave. Daarnaast is per hoofdstuk een volledige inhoudsopgave opgenomen. Op de website vind je een uitgebreide inhoudsopgave van het hele boek. Hierin kun je middels de zoekfunctie op trefwoord vinden wat je zoekt.

Doelen

Overzichten (tussen)doelen op drie niveaus

In hoofdstuk 2 is op de website een overzicht van alle (tussen)doelen ontluikende en beginnende geletterdheid opgenomen. De doelen zijn verdeeld in drie niveaus: voor aanvang groep 1, eind groep 2 en eind groep 3. Behalve een overzicht van alle doelen per domein (hoofdstuk 3 t/m 6) vind je op de website ook overzichten van specifieke (tussen)doelen van alle activiteiten die in dat hoofdstuk beschreven zijn.

In welke hoeken (vooral) bepaalde doelen 'geletterdheid' aan bod komen, staat in een overzicht bij hoofdstuk 7.

Praktijkvoorbeelden

Praktijkvoorbeelden in het boek én op de website

Het boek *Liefde voor letters en lezen* biedt veel praktijkvoorbeelden. Op de website zijn uitsluitend praktijkvoorbeelden opgenomen waarin een boek, een website of het internet een rol speelt. Op deze manier kunnen we die praktijkvoorbeelden actueel houden.

Boeken- en sitetips

Boeken- en sitetips per onderwerp, thema of activiteit

Wil je meer over een onderwerp weten? De website biedt sites met informatie die verbreding en verdieping bieden over onderwerpen als laaggeletterdheid, dyslexie of onderzoekend en ontwerpend leren. Ook vind je er (meestal gratis) te downloaden lesmateriaal bij de beschreven activiteiten. Zoek je specifieke (prenten)boeken bij een bepaalde activiteit of bij een thema? Je vindt het via de verwijzing in het boek op onze website. En bij elke site is kort aangegeven wat die site je te bieden heeft: handig - dan hoeft je zelf niet te zoeken!

Lesmateriaal

Vooraf pictogrammen en picto's om te printen of voor op het digibord

Er is veel lesmateriaal op internet gratis te downloaden. We hebben zoveel mogelijk verwijzingen naar kwalitatief lesmateriaal per onderwerp of activiteit op onze website opgenomen. Daarnaast bieden we specifiek lesmateriaal dat je kunt printen: pictogrammen voor in de klas of kaartjes met beeld en woord waarmee je veel verschillende geletterde spelletjes kunt (laten) doen. Of lesmateriaal dat je via het digibord kunt gebruiken, zoals een liedje met picto's ondersteund of een werkblad met picto's dat je eerst samen met de kinderen 'leest', zodat ze het zelfstandig in de betreffende hoek kunnen gebruiken.

Eindnoten

De eindnoot vinden die je zoekt

Per hoofdstuk zijn de eindnoten op de website opgenomen. Elke eindnoot is snel te vinden met de zoekfunctie. De meeste eindnoten hebben een website als verwijzing, zodat je meteen kunt doorklikken.